

Značná část obsahu časopisu *Demografie* v roce 1984 je — podobně jako v minulých letech — věnována širší společenskovoední problematice, především problematice na pomezí demografie a sociologie. V roce 1984 jsou to především dva problémové okruhy, které jsou v centru pozornosti demografického výzkumu, a o něž projevuje stoupající zájem rovněž sociologická veřejnost.

Rozhodující část 26. ročníku je věnována problematice rodiny — počínaje uzavíráním sňatků, situací v rodinách a podmínkami života rodin a konče rozvody, rozvodovými situacemi a uzavíráním dalších manželství. V tomto tematickém sledu uvádíme na prvním místě studii J. Rychtařkové *Tabulky sňatečnosti a metody jejich konstrukce*, která obsahuje jednak metodický přínos ke zkoumání tohoto jevu, jednak informuje o obecných aspektech problému a jeho řešení u nás. J. Vytlačil seznamuje v článku *Struktura týdenního časového fondu manželů a manželek v rodinách se závislými dětmi* s výsledky výběrového šetření o využívání času a kulturním rozvoji obyvatelstva ČSSR, provedeného v letech 1979–1980. Navazuje na zprávu J. Bezoušky, uveřejněnou v *Demografii* 1/24 z r. 1982, obsahující obecný popis výzkumu, včetně metodiky a deskriptce základních výsledků. Vytlačil analyzuje data vztahující se k podsouboru úplných rodinných domácností, v nichž nežijí další osoby (například ekonomicky aktivní děti, prarodiče aj.). Netradiční způsob kategorizace časového fondu odkrývá zajímavé pohledy. Ve složení podsouboru domácností autor rozlišuje 1. bezdětné rodiny, 2. rodiny alespoň s jedním dítětem do 6 let a 3. rodiny s dětmi od 6 do 14 let. Z obecně metodologického hlediska by možná bylo vhodné rozdělit první kategorii na rodiny před zahájením prokreativní aktivity a rodiny po odchodu dětí ze společné domácnosti. Tím by se jednak vytvořil metodologicky spojitý řetěz údajů sledujících životní cyklus rodiny, jednak by bylo možné rozlišit trávení času zcela odlišných kategorií domácností.

V článku *Bydlení rodin ve světle údajů sčítání lidu, domů a bytů 1980* od A. Andrlého a V. Srba se sociolog seznámí v přehledné podobě s celou řadou významných výsledků posledního sčítání, a tedy i s velkým pokrokem v oblasti kvality bydlení, dosaženým v průběhu budování rozvinutého socialismu.

Plně souhlasíme s názorem autorů, že „zvysňování úrovně bydlení je důležitou součástí uspokojování materiálních i kulturních potřeb občanů a zajišťování sociálních potřeb“ a ztotožňujeme se s autory v názoru, že z tohoto hlediska je kvalitní poznávání řešení bytové problematiky mimořádně důležité, zvláště v socialistické společnosti, kde „hlavním cílem bytové politiky našeho socialistického státu je maximálně možné uspokojování potřeb obyvatelstva“. Jsme přesvědčeni, že by se s přehledně uspořádanými výsledky v tomto článku měla seznámit celá sociologická veřejnost. Autoři však na druhé straně a priori vyslovují teze, jež nedokazují, a jež považujeme za neprokazatelné. Vztah mezi reprodukcí obyvatelstva a řešením bytové otázky je hodnocen poněkud schematicky, ve smyslu překonaných názorů. Tvzení, že „populační vývoj v letech 1971–1980 byl jak z krátkodobého, tak z dlouhodobého hlediska příznivý“ je nejen diskusní, ale podle našeho názoru mylné a zavádějící. Rovněž tak se nedomníváme, že „všechny demografické výzkumy, prováděné nejen v ČSSR, ale i v cizině, ukazují význam bydlení při řešení populační problematiky“ — záleží samozřejmě jednak na výběru z dnes již obrovského množství výstupů a poznatků demografické a obecně společenskovoední produkce, jednak na tom, na co všechno vlastně tyto fakty ukazují (téměř na vše), a na co ukazují především (a právě v tomto smyslu jsou tvzení autorů zjednodušující).

Mnoho pozornosti bylo v 26. ročníku *Demografie* věnováno problematice porozvodové situace, a to z celé řady hledisek.

Ve stati *Vliv věku při rozvodu na sňatečnost rozvodových kohort* seznamuje I. Lesný s hlavními výsledky analýzy sňatečnosti rozvedených. Studie přímo navazuje na článek *Sňatečnost rozvedených v Československu* (*Demografie* 4/25).

Vlivu porozvodové situace na péči o děti byl věnován výzkum žáků šestých až osmých tříd, o němž stručně referují I. Možný a L. Nerudová v článku *Opakovaná a neúplná rodina z hlediska kvality sociální reprodukce*. Významná jsou zjištění o rozdílech mezi opakovanou a neúplnou rodinou v plnění socializačních funkcí a o rozdílech mezi chlapci a dívkami, pokud jde o schopnost akceptovat novou rodinnou situaci a vyrovnat se s ní.

M. Kučera se ve stati *Plodnost žen v opakovaných manželstvích* věnuje diskutované otázce důsledku rozvodovosti na úroveň populační reprodukce. Ženy, které se rozvedou a znovu provdají, mají zpravidla vyšší plodnost než ženy, které prožily své reprodukční období v prvním manželství. Jsou to ovšem v průměru ženy, které se poprvé vdávaly o něco dříve, a u nichž tedy období reálné prokreativní aktivity

a tím i pravděpodobnost otěhotnění trvala déle. Ani tak však jejich plodnost nevyrovná „deficit“ plodnosti žen, které se rozvedou v průběhu období možné pro-kreativní aktivity a do skončení svého reprodukčního období se již nevdaří.

Autorská trojice J. Prokopec, V. Schüller, Z. Dytrych uvádí v článku *Rozvody pražských manželství — situace tři roky po rozvodu* hlavní výsledky longitudinálního výzkumu rozvedených osob v Praze. Skutečnost, jak se k rozvodům staví osoby, které jej samy prodělaly v nedávné (ale ne již bezprostřední) minulosti, přispívá k objasnění obecných otázek postavení a fungování rodiny v současnosti. Ženy jsou častěji navrhovatelkami rozvodů a podle autorů je pro ně porozvodová situace v některých ohledech snadnější. Hodnocení porozvodové situace závisí především na společném bydlení po rozvodu, na existenci partnera (příp. na uzavření dalšího manželství).

Společensky velmi závažné problematice prostorové dimenze sociálně demografického vývoje osídlení, územních odlišností, regionální diferenciaci a migrace jsou v 26. ročníku *Demografie* věnovány 4 příspěvky.

Na prvním místě doporučujeme pozornosti zprávu J. Musila, obsahující stručné výtahy referátů z konference *o osídlení a migraci*, kterou pořádala Československá demografická společnost při ČSAV v dubnu 1983 v Praze. J. Anděl popisuje v článku *K problematice „měření“ diferenciaci vybraných demografických struktur (na příkladě krajů ČSR)* metodické pokusy aplikace Charvátova indexu.

Tuto metodu, používanou především pro měření distancí sociální struktury, používá Anděl pro měření rozdílů v demografické, sociálně ekonomické a vzdělanostní struktuře krajů. Uvádí zároveň hlavní výsledky tohoto zajímavého pokusu: Diferenciace ve vývoji uvedených struktur v letech 1961—1980 se v odvětvové a věkové struktuře snižují, ve struktuře podle vzdělání mírně zvyšují. Snižování je nejvýraznější u krajů nejvíce odlišných od demografické, sociálně ekonomické a vzdělanostní struktury ČSR.

Příspěvek J. Psutky a J. Zahálky *Demograficko-urbanistický vývoj v severních Čechách* sleduje v historickém pohledu posledního sta let posuny na velikostní stupnici 65 vybraných měst Severočeského kraje. Pro takové historické srovnání však jednotné vymezení měst v hranicích roku 1980 není příliš vhodné, zkrsluje totiž obraz vývoje urbanizačního procesu nerespektováním proměn ve vzájemném poměru osídlení ve městech a v jejich nejbližším zázemí. To je zvláště závažné v Severočeském kraji, kde pokles osídlení mimo města byl mnohem výraznější. Výklad hlavních příčin bohužel opomíjí jak výměnu obyvatelstva v letech 1946—1949 (odsun Němců a dosídlování), tak i mimořádně nízkou sídelní stabilitu obyvatel, projevující se extrémním rozměrem celkového migračního salda; nedostatečná pozornost je věnována technickým otázkám přestavby osídlení v pánevních okresech v souvislosti s velkoplošnou těžbou.

V. Peterka informuje v článku *Městský informační systém v krajském městě Ústí nad Labem* o prvním pokusu sestavit městský informační systém a využít jej při řízení a plánování.

Z dalších textů upozorňujeme sociologickou veřejnost především na stať J. Stehlika *Příspěvek k určení maximálního počtu světového obyvatelstva* a článek M. Kučery *Reprodukce obyvatelstva ČSSR v letech 1961 až 1980 podle výsledků sčítání*. Z historického hlediska jsou zajímavé studie J. Pražákové *Kojenecká úmrtnost ve smečenské farnosti v letech 1730—1779* (na základě matrik) a L. Dokoupila *Vývoj populace severní a severovýchodní Moravy v protostastickém období*, které upozorňují na velmi zajímavou problematiku vývoje úmrtnosti před nástupem průmyslové revoluce.

26. ročník *Demografie* seznamuje v recenzích čtenáře s tituly 15 publikací. Hlavní místo je věnováno odborné produkci SSSR (7 titulů) a z ČSSR (4 tituly).

Ivan Lesný